

*За традицією навчальний рік
для всієї університетської громади
в НаУКМА починається
відкритою лекцією
Почесного професора Університету,
відомого в світі вченого.
Починаючи з 1992 року
могилянці мали можливість почути:
мовознавця Юрія Шевельова,
географа-кліматолога Лоуренса Майсека,
філософа Поля Рікера,
історика Романа Шпорлюка,
філософа, релігієзнавця Роланда Піча,
філологів Івана Фізера,
Ярослава Розумного,
політолога Богдана Кравченка,
філософа Сергія Авєрїнцева,
поета Ліну Костенко,
літературознавця Миколу Жулинського,
фахівця з питань стратегії
та розвитку бізнесу Адріана Сливоцького,
поета й державного діяча Дмитра Павличка,
фахівця з оптимізації бізнес-процесів та управління
технологіями Карла Цайнінгера,
фахівця з менеджменту в охороні здоров'я Віма Гроота,
літературознавця, громадського
та політичного діяча Івана Дзюбу.*

АДАМ МІХНІК

ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА :
РОСІЙСЬКИЙ ВАРІАНТ

Переклад з польської
Е. М. Андреевої

Київ
Видавничий дім
«Києво-Могилянська академія»
2006

ББК 66.1 (4РОС)
М69

Інавгураційна лекція
Почесного професора НаУКМА,
відомого польського політолога, редактора
видання «Газета виборча».
1 вересня 2006 року

Науковий редактор
професор, доктор історичних наук
М. В. Кірсенко

© Адам Міхнік, 2006
© Міжнародний благодійний фонд
відродження Києво-Могилянської
академії, 2006

ІБВІМ 966-518-377-Х

Не тільки в Польщі з'явилась мода на «нову історичну політику». В Росії також відроджується вульгарна, але потужна ідеологія, яка проголошує агресивний націоналізм і вимагає об'єднання всього народу довкола деспотичної влади.

Немає на світі держави, яка б не проводила якоїсь «історичної політики». Скрізь навчають історії, фінансують наукові дослідження минулого, святкують річниці важливих історичних подій, встановлюють пам'ятники народним героям. Отже, якщо потім з'являються постулати, щоби почати проводити «історичну політику», то має бути зрозуміло, що тут не йдеться про початок, але про зміни — про навчання іншого бачення історії, про вшанування інших героїв, про будівництво пам'ятників людям, щодо яких учора були незгоди, про культивування інших національних річниць. Тоді неминуче пригадується відома формула радянського історика Михайла Покровського, що «історія — це політика, перекинута до минулого». Минуле, виявляється, так само важко передбачити, як і майбутнє.

Прагнення «нової історичної політики» просто є постулатом нового бачення історії. Більш того, воно

є постулатом, спрямованим не стільки до істориків, скільки до керівництва держави, щоби воно підтримало це нове бачення історії. Держава має стати арбітром, який встановлює правду про минуле.

Для людей, обізнаних з подіями ХХ ст., немає в цій думці нічого нового. Адже неодноразово влада шукала в новій версії історії легітимізації власних починань. Нова версія історії мала виховувати суспільство в захваті від влади й підтримці її починань, а досконалість урядовців мала обґрунтовувати вдосконалену версію історії.

Такі зусилля ми спостерігаємо сьогодні в багатьох посткомуністичних країнах: нові влади шукають легітимізації в докомуністичному минулому. Скрізь з'являються «національні патріоти», які вимагають — і реалізують — «нову історичну політику». В Чехії засуджували Вацлава Гавела за слова співчуття з приводу бруталного виселення судетських німців у 1945 р. У Словаччині пропонували реабілітацію ксьондза Тісо і словацької держави, утвореної під парасолькою Гітлера. В Румунії повертали повагу режимові Антонеску; в Угорщині героєм став адмірал Хорті, а в Хорватії — Анте Павелич. Кожна з тих суперечок про вибір традиції і про історичну правду була одночасно суперечкою про політику й аксіологію. Але ж переконання, що священик Юзеф Тісо був національним героєм, вимагає однієї освіти, іншої — що він грав роль прогітлерівської маріонетки, а ще іншої — що він був жертвою складної і трагічної історії Словаччини.

Отже, того, хто волає про «нову історичну політику», потрібно запитати про те, яке бачення історії він хоче поширювати.

I

У Польщі також від певного часу спостерігаємо особливі сутички.

Ось — на думку філософа і політика — після 1989 р. в новій, незалежній Польщі вважалося, що розуміння минулого є перешкодою, що потрібно звільнитися від тягаря історії в такий спосіб, щоби вона не стала одним із чинників, які формують польські рішення. Запанувало переконання, що потрібно зробити своєрідну операцію на свідомості польського суспільства. Один з провідних політиків мав підтвердити, що полякам було б потрібне своєрідне «промивання мізків», щоби пристосувати їх до нових часів.

Знаменитий філософ і політик не пояснив, на жаль, який це політик розмріявся про «промивання мізків». Ніхто також не повідомив полякам, що усвідомлення минулого є перешкодою.

Інший філософ, не менш видатний, просунувся ще далі. Ідеї інтеграції Польщі з Європейським Союзом він надав змісту вишуканою сентенцією: «Якщо хочете до Європи, то мусите відмовитись від національної історії».

Щоправда, ми не дізнаємось, хто висловив таке побажання — Мазовецький? Куронь? Геремек? Бальцерович? «Газета виборча»? — але хто ж не за-

аплодує глибокій рефлексії мислителя, що «не потрібно відмовлятися від самотності народу?»

А також — хто стурбовано не замислиться, коли відомий політик оголошує «кризу полонізму» і зазначає, що самотність польського народу зазнала помітного послаблення, що зросла хвиля явного небажання занурюватись у минуле, що проголошується гасло: «Польська традиція, польська історія є перешкодою для швидкої модернізації країни». «Дійшло до того, — б'є на сполох цей політик, — і щоразу більше схоже на те, що американці глибоко переконані: євреїв винищили поляки».

Чому на все це не було стільки років реакції з польського боку? Отож тому, що еліта «Солідарності» у 1980-х роках переважно складалась із людей, які мали в біографіях якісь зв'язки з ПНР. Зв'язки довгі й тісні або недовгі, зате інтенсивні. І то не тільки через ПОРП чи СПМ, а також через різні інші сумнівні організації. Пізніше ці біографічні обтяження мали значний вплив на ставлення людей. Крім того, більшість із цієї еліти мала ліві переконання.

Таким чином, еліта «Солідарності» відкидала колективну пам'ять та історичну традицію.

Отже, що робити? «У цій ситуації, — говорить відомий політик, — треба долати комплекс національної меншовартості, дуже сильний у Польщі, щоб у результаті побороти кризу полонізму, кризу польської самотності. Тому що ми знаємо, хто є винуватцем, а хто жертвою».

Інший так само відомий політик винахідливо зазначає, що держава має проголошувати: «Патріотизм є кращим від браку патріотизму», а «хизування польськістю є кращим від браку хизування польськістю». Дуже цінне нагадування, оскільки, як усім відомо, після 1989 р. було проголошено, що «брак патріотизму є кращим від патріотизму», а «брак хизування польськістю є кращим від хизування польськістю».

Зате молодий ентузіаст «нової історичної політики» збагачує уявлення політиків яскравим висновком: навіть один відсоток інфляція не допоможе тим, хто асоціюється з «польськими концентраційними таборами», виказуванням за гроші євреїв нацистам, антисемітизмом і католицьким мракобіссям. Молодий ентузіаст не пояснює, де і через кого Польща Мазовецького і Куреня, Теремека і Бальцеровича, Бартошевського і Квасневського асоціювалася з «польськими концентраційними таборами»; де Польща Івана Павла II, архієпископа Юзефа Жицінського, єпископа Тадеуша Перонека і ксьондза Юзефа Тішнера асоціювалася із католицьким мракобіссям. Але ж чи можна вимагати аж стільки?

II

Єдине, що може подіяти як підтримка, це розуміння, що у братів-слов'ян, у Москві, зовсім не є краще. І там протягом кільканадцяти років ми чуємо заклик до «нової історичної політики», про повернення Росії її справжньої пам'яті й національної гор-

дості. Заглиблюючись у скарги і жалі великоросів, без труднощів знаходимо знайомі тони. Як говорять у Варшаві — слова власні, музика швагра.

Брати-слов'яни мають непогану традицію в царині «історичної політики». Її втілення в життя XIX ст. апетитно описав Стефан Жеромський у «Сизифовій праці». Поляки неохоче згадують ті досягнення великоросійських шанувальників великоросійської вітчизни. Однак це були невинні іграшки порівняно з «історичною політикою» епохи Йосипа Сталіна.

У 1945 р., коли в Ялті вже обговорювали новий порядок у світі, на екрани кінотеатрів Москви вийшов фільм Сергія Ейзенштейна про царя Івана Грозного. Це був фільм, зроблений із великим розмахом, — одна з тих картин, які формують колективну пам'ять і створюють міфологію спільноти, без якої неможлива нова ідеологія держави. Бути режисером Ейзенштейнові доручив сам Сталін.

Оповідь про диктатора XVI ст. мала переконливо пояснити логіку вчинків Сталіна, диктатора XX ст. Який образ Івана Грозного створювався у фільмі? Це був розумний чоловік, — писав тогочасний рецензент, — пронизаний великою ідеєю, що керувався в апараті влади силою, яку мав використувати в ім'я вітчизни; це був далекоглядний політик і військовий вождь. Фільм показував «завзяту боротьбу царя з боярами за соціалізацію влади і її монолітний характер, що були необхідні для захисту головних інтересів Росії».

За цей фільм — першу частину оповіді про Івана Грозного — Ейзенштейн отримав Сталінську премію.

З другою частиною фільму було, на жаль, гірше. Ейзенштейн показав там сцену, як перед фрескою, на якій зображений Страшний Суд, цар Іван з жалем згадує про свої жертви і визнає свої провини. Це вже не пасувало до «нової історичної політики». Сталін розгнівався. З приводу оцінки фільму критично висловився Центральний комітет ВКП(б). Рецензенти одразу змінили тон. Виявилось, що Ейзенштейн допустив скандальні зміни у висвітленні історичних фактів. Зокрема, «прогресивне військо опричнини було представлено як шайка дегенератів, подібних до американського Ку-Клукс-Клану, а сам Іван Грозний, людина сильної волі і твердого характеру, — як хтось безвольний, нерішучий, як Гамлет».

Ейзенштейн і Микола Черкасов, великий актор, призначений на роль царя, були змушені до самокритичного визнання провини перед обличчям Сталіна, Молотова і Жданова. Сталін пояснював Ейзенштейнові: цар був великим і мудрим правителем. Мудрість Івана Грозного полягала на тому, що він не впускав до Росії чужоземців і в такий спосіб зберіг країну від чужого впливу. Він запровадив монополію закордонної торгівлі (вдруге це зробив Ленін). Чи була помилкою жорстокість царя? Навпаки — помилкою було те, що він не дорізав п'ять великих родів. Якби він так вчинив, узагалі не було б Смути (часів хаосу 1605 — 1613 рр.). «Іван Грозний, — підсумовував Сталін, — когось там страчував, потім кається і молився. Бог перешкодив йому в цій справі»...

На жаль, згадування Бога ні в чому Сталінові не перешкодило.

Трохи пізніше також бив себе у груди автор музики до фільму Сергій Прокоф'єв. «Нова історична політика» показувала зуби.

Сучасний російський історик, пов'язаний з табором демократів, описуючи хресну путь Ейзенштейна, автоматично наражався на звинувачення в «національному нігілізмі» з боку «російських патріотів». Однак для демократів Іван Грозний є символом абсолютної влади, вільної від обмежень, жорстокої і непередбачуваної — і тому такої чарівливої і жаданої для націоналістів.

«Російський патріот» бачить в Івані Грозному того, хто перемиг епоху слабкої і деінтегрованої Росії. Нещодавно епоху Горбачова і Єльцина розглядали як епоху нової Смути, кризи держави і приниження Росії. Сьогодні «російський патріот» охоче пригадає слова Сталіна, який стверджував, що всі переслідували Росію: «Били її монгольські хани, били турецькі хани. Били шведські феодалі. Били ясновельможні пані польсько-литовські. Били англо-французькі капіталісти. Били японські барони. Били всі — за відсталість».

Ярослав Браткевич, автор дослідження про великоросійський шовінізм, звернув увагу, що Сталіна пов'язувало з Іваном Грозним прагнення до повної централізації влади і досягнення цілковитої лояльності чиновників щодо найвищого керівника, що мало забезпечуватися періодичними чистками, які полягали у відборі незручних і непокірних. Оприч-

нина була інструментом для організації чисток, жертвою яких вона під кінець стала сама. Сталінською опричиною був чекістський апарат безпеки.

Для «російського патріота» Сталін є тим, хто модернізував Росію і перемиг у війні з її ворогами, — так, як колись Іван Грозний. Тому «російський патріот» любить добре думати про Івана Грозного. Особливо сьогодні.

III

Валентин Распутін, справжній великоросійський патріот, а з іншого боку — автор знаменитої прози, вболіває над ворожістю світу до російського патріотизму. Однак всі акцептують націоналізм український. Народжені «парадом суверенітетів» націоналізми — литовський, естонський, молдавський, грузинський чи узбецький — скрізь шанують і вихваляють. Кожен з них користувався симпатією і підтримкою світової суспільної думки, оскільки був зброєю, яка руйнувала Радянський Союз. Тепер же та сама суспільна думка перенесла свої симпатії на такі націоналізми, як татарський, бурятський чи якутський. Підбурює їх — щоб розбити Росію — проти народу, який упродовж довгих років успішно поєднував ці нації в одну могутню державу.

Чому так відбувається? В епоху Горбачова і Єльцина — так як і одразу після більшовицької революції — біля керма держави опинилися люди, які насправді ненавиділи історичну і національну Росію.

Від такого стану речей народ занімів зі здивування. На нього ринула пропагандистська лавина, яка викликала процеси розкладу, призводячи до зникнення національної ідентичності. Чи існує ще російський народ? — питає наляканий Распутін і відповідає: залишається тільки вірити, що національний інстинкт і пам'ять про минуле залишилися ще не до кінця зруйнованими.

На думку Ігора Шафаревича — видатного математика, близького до Солженіцина критика радянської дійсності — Росія опинилася перед обличчям повного руйнування, а звинувачення патріотичних сил у великоросійському шовінізмі й імперіалістичних тенденціях — це тільки нікчемний спосіб приглушити останні зойки жертви.

Отже, що робити? На думку Вадима Кожінова (критика та історика літератури) необхідно боротися з наслідуванням Заходу, з бездумним перенесенням західної культури в глибини Росії. Не можна терпіти голоси, які ідентифікують «російську ідею» з кафтаном і личаками селян, з монархізмом, з ізоляцією від світу. Йдеться не про ізоляцію, а тільки про духовний суверенітет, якому загрожують внутрішні і зовнішні вороги. Треба покінчити з манією самобичування, обплывування російської історії. Росіяни — більше ніж інші народи — мають схильність до биття в груди і визнання власних провин. Найкращим аргументом цього є публічне і добровільне визнання провин за злочини епохи правління Сталіна. Адже ніхто Росію після переможної війни з Гітлером не

змушував до цього, ніхто цього від Росії не вимагав — на відміну від Німеччини чи Японії.

Однак нині самобичування перейшло всі межі, оскільки «ми звинувачуємо себе з того, в чому не було жодної нашої провини». Наведемо приклад: Росія тричі брала участь у поділах Польщі разом з Австрією і Пруссією. «Однак, коли Польща об'єдналась, — пише Кожінов, — а це сталося в 1945 р., — виявилось, що на землях, якими керували Австрія і Пруссія, практично вже не було поляків, натомість вони жили на тих землях, які від'єднали від Росії».

Або також звинувачують Росію в антисемітизмі. Важко заперечити, що в певній частині суспільства антисемітизм — хоч і в м'якій формі — існує. Однак, нагадує «російський патріот», «під час цілої епохи, коли євреї були присутні на етнічних російських землях, не сталося жодного погрому. До погромів доходило в Польщі, Молдавії, меншою мірою в Україні».

Подібних інтерпретацій «російський патріот» має достатньо. Чи потрібно їх спростовувати? Чи варто нагадувати елементарні факти з історії Польщі? Чи варто уточнювати, де на території Російської імперії євреям дозволено було оселятися?

IV

«Російський патріот» не зносить російського демократа, який має зухвалість критично писати про історію Росії. Російські демократи — це люди, яким байдужа національна традиція і почуття російської

гідності: вони дивляться на народ як на матеріал, з якого можна ліпити те, що хочеш. Вони — демократи, речники «критичного патріотизму» — є спадкоємцями більшовиків: адже Бухарін писав, що «ми будемо перетворювати росіян на комуністів усілякими методами — аж до езекуцій».

Тимчасом російська ідентичність має свої джерела в органічному характері розвитку народу і держави, а також в духовності росіян — а не в західних ідеалах парламентаризму, індивідуалізму чи ринкового господарства. Тому стрижнем «російської ідеї» є і православна церква — єдина інституція, яка безперервно існує тисячу років, у той час коли всі інші були зметені ураганом подій. Під впливом церкви сформувався російський народ, відкидаючи чужі, іноземні проекти. Звідти черпає свою красу російська історія.

Неодноразово неправдиво повторювали, що «Росія була тюрмою народів». А давайте подивимось — говорить «російський патріот» — на Велику Британію. Що сталося з бритами? То був сміливий і впливовий народ, який був цілковито знищений англійцями, які значно пізніше припливли з Данії і оселилися на острові. Від британців залишилася тільки назва. Або також прусси. Пруси були найбільш розвиненим прибалтійським народом, котрий німці стерли з поверхні землі. А Франція? Що сталося з гасконським і бретонським народами? Французи їх ліквідували. А що американці зробили з індіанцями? Викорінили їх! Отже, як реагувати на брехню про Росію — «тюрму народів?» Адже росіяни не знищи-

ли жодного народу. Це Європу та Америку можна назвати «цвинтарем народів».

Іноді чути голоси — обурюється «російський патріот» — про російську Чорну сотню. Але ж це не була антисемітська формація, а тільки антиреволюційна. Ці люди передбачали, що революція має призвести до нещастя і смертей мільйонів людей. Тому вони намагалися запобігти революції. Керівники Союзу російського народу (офіційна назва Чорної сотні) походили від різних народів багатонаціональної Росії: Володимир Пуришкевич був молдаванином, були там німці, були також і євреї. Якщо Чорна сотня знищувала якусь національність, то тільки тому, що саме її представники здійснювали підпал революції.

Що стосується більшовицької революції, то «російський патріот» ставить риторичне питання: які ж це люди були її вождями? І охоче ілюструє свою відповідь карикатурою 1920-х років, на якій зображено дві групи людей, що сваряться. З одного боку — Сталін (Джугашвілі), Орджонікідзе, Мікоян, Янукідзе. З іншого — Троцький (Бронштейн), Зінов'єв (Апфельбаум), Каменєв (Розенфельд). А під малюнком підпис: «І посперечались слов'яни, хто має керувати Росією».

Погляньмо на персональний склад апарату безпеки — пропонує «російський патріот». Аж до смерті Сталіна там не було росіян. Щоправда, був короткий період правління Єжова, призначеного для того, щоб ударити по неросійських — переважно єврейських — елементах в органах безпеки і в партії, але

аж до 1937 р. терором керували неросійські, головним чином єврейські руки. Тих людей — Берманів, Фрекелів та ін. — ніщо не пов'язувало з російською історією, з російською національною традицією.

У 1930-ті роки й пізніше, додає «російський патріот», керували Сталін, Каганович, Молотов, Берія. І лише Молотов був росіянином. Але XX з'їзд КПРС, який розпочав реабілітацію жертв репресій і депортованих народів, збігся в часі з приходом до керма влади людей чисто російського етнічного походження.

Коли «російського патріота» запитують про Україну, він відповідає, що «росіяни, українці і білоруси — це три гілки того самого національного дерева, які були розділені в епоху монгольського ярма. Тому на чотири століття ці території Росії опинилися під владою Польщі і Литви. Ці три гілки мають і далі залишатись на одному дереві».

«Російський патріот» — це, звичайно, не антисеміт. В історії Росії взагалі не було антисемітів, окрім незначного маргінесу. Отже, чому про це говорять і пишуть? Чому російські демократи засуджують антисемітизм? Тому, відповідає «російський патріот», що серед людей, які намагаються накинути Росії чужу систему цінностей, є багато євреїв. З іншого боку, «російський патріот» має широко відкриті очі, роздивляється по світу, читає книжки і вивчає статистику. Легко помічає, що «євреї контролюють всі американські медіа, взяли в свої руки всю економічну і політичну владу в Сполучених Штатах». І роздумує: «Чи це справедливо, що амери-

канська адміністрація мусить підпорядковувати всю політику, наприклад близькосхідну, інтересам єврейської меншості?» Бідні американці...

Перериваю цей висновок «російського патріота», хоча можна було б навести багато його цікавих рефлексій про Росію, завжди невинну і скривджену, про розквіт расизму (у Литві), про утиски й дискримінацію українців (поляками) і абхазів (грузинами), про імперські амбіції (чеченців)...

V

Всі цитати і висновки я взяв з однієї тільки книжки — «П'ята графа» Вадима Кожинова (М., 2005). Її автор скоріше представляє помірковане крило табору «великороських патріотів».

Я читав цю книгу з хворобливим зачаруванням. Адже я знаю цей тип нав'язливої ідеї, цей вид комплексу меншовартості разом із самовихвалянням і лицемірством, ці методи автотерапії шляхом крикливої манії величчя і фальшування власної історії. Знаю також цей стиль дезавування і знеславлення видатних людей; позбавлення гідності людей, відомих своїм благородством і відвагою, за допомогою наклепів та інсинуацій; применшення, нехтування і перекручування їх заслуг.

Візьмімо Олександра Солженіцина. Багато хто не поділяє його політичних поглядів, але кожен схилить голову перед його героїзмом у боротьбі з радянським тоталітаризмом. Однак у «російського патріота»

ми можемо прочитати, що «Солженіцин був репресований через захист канонічних ортодоксальних комуністичних поглядів».

Про Мстислава Растроповича, великого музиканта, який обрав долю емігранта на знак незгоди з радянською диктатурою, читаємо, що «він був найближчим приятелем міністра внутрішніх справ Щолокова. Виїхав якраз тоді, коли втратив свого протектора, який робив для нього все, що можливо — і в матеріальних справах, і в справах ідейних (дозволив, щоб на дачі Растроповича оселився Солженіцин)».

А ось Віктор Некрасов, письменник, відомий незалежністю й критицизмом, особа, що підписала багато колективних протестів, яка емігрувала, маючи цілковиту заборону друкуватись. «Російський патріот» пояснює: «Поїхав, коли втратив загальне визнання, яке прийшло до нього після публікації повісті "В окопах Сталінграда" (отримав за неї Сталінську премію)".

Перечитаймо це уважно — адже одразу видно, що то за товариство ці розрекламовані авторитети: ортодоксальний комуніст, близький приятель міністра внутрішніх справ, лауреат Сталінської премії... Хіба ж такі люди заслуговують на повагу «російського патріота»?

Що ж, Антон Чехов писав, що такого роду патріотизм — це «остання схованка для негідників». Варто про це пам'ятати, обдумуючи сенс суперечки про «нову історичну політику». Адже ця «нова історична політика» може стати підґрунтям для автократичної влади, яка ще не існує — сподівайтесь і робімо все,

щоб ніколи не з'явилась. За цією концепцією стоїть давня, проста, але потужна ідеологія, яка ототожнює агресивний націоналізм з релігійною вірою, яку розуміють як стрижень національної самобутності. Ця ідеологія обґрунтовує і викликає потребу національної єдності довкола влади. Ця ідеологія перетворює історію на візію перманентної війни «наших» — невинних і героїчних — з ворогами — підлими і жорстокими. Отже, ця історія потребує ворога, а якщо його немає, то легко його вигадує. Він мусить поєднувати в собі риси зовнішнього ворога — чужого і внутрішнього — хитрого і прихованого, якого потрібно демаскувати. Ворог необхідний, оскільки народ має об'єднатися для успішної оборони.

У Росії внутрішнім ворогом є демократи і всі ті, хто «не відчуває зв'язку з російською душею». На щастя, їх є багато серед російських інтелігентів. Це вони захищають честь і гідність великої російської культури, сперечаючись зі спадкоємцями Чорної сотні і сталінської імперської пихи. Це вони вислуховують від «російських патріотів»: «Досить вже самобичування! Не має бути жодної спільноти сорому — хай живе спільнота гордості!» Звичайно — імперської національної гордості. І це вони відповідають словами Лермонтова:

*Процай, немытая Россия,
Страна рабов, страна господ...*

Це вони є надією для Росії — і не тільки для неї. Шкода тільки, що в Росії сьогодні з'являється дедалі більше голосів «великороських патріотів», а голос

демократів видається щоразу більш приглушеним. Проте чи тільки в Росії приглушується цей голос?

VI

Явище, яке я описую, має різні назви — для цього тексту я скористався терміном «нова історична політика». Вона має різні форми, вписуючись у різні варіанти думок про історію. В Росії вона не раз мала форму апології диктаторсько-реформаторського і чорносотенного, православно-слов'янофільського і більшовицько-сталінського минулого.

У Польщі ця «нова історична політика» може виглядати як копіювання тоталітарного зразка ONR (Національно-радикальна партія) і поміркованого зразка ND-ції; вона може також звертатись до апології маршала Юзефа Пілсудського, котрий щиро не терпів антисемітизму і теми ND («Національної Демократії»), або до санаційної риторики, яка сформувалася після смерті Пілсудського, намагалася фліртувати з ONR, але відмовлялась від компромісу з табором «Національної Демократії».

Було б історичним фальшуванням ідентифікувати, наприклад, Петра Столипіна з Чорною сотнею, а пілсудчиків — з ONR. Це були б абсолютно різні рівні цінностей.

Однак самозвані спадкоємці цих традицій мають спільну рису: вони вірять, що знання минулого не мусить беззастережно служити правді, але має служити поточним політичним інтересам.

Той, хто так розуміє історію, перестає бути слугою суспільства, а стає прислужником керівної еліти. Але ж прислужники є поганими вихователями в суспільстві вільних людей.

Починаючи суперечку про сенс «нової історичної політики», Броніслав Геремек підкреслював, що слід надати перевагу критичній рефлексії, оскільки лише вона вносить правду в щоденне життя. Роль історії — тут Геремек погоджується з Полем Рікером — не є передачею читанок і олеографії (картин) з минулого, а є «впровадженням правди як моральної цінності в культуру, як самоцінної вартості. Маніпулювання й інструменталізація історії, навпаки, нищать це переконання».

VII

Що буде з Росією? — запитав я недавно в Москві мого приятеля Григорія. Він відповів мені анекдотом. «У 1917 році Чапаєва запитує його ординарець Петька: „Василь Іванович, наша революція перемогла. Що буде з нами, з Росією через 20 років?“ Чапаєв замислився. "Що ж, Петька, через 20 років буде 1937 рік..."»

Ну що ж, побачимо...

Науково-популярне видання

Адам Міхнік

**ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА:
РОСІЙСЬКИЙ ВАРІАНТ**

Переклад з польської *Е. М. Андреєвої*

Редактор *О. О. Борогіна*
Технічний редактор *Т. М. Новікова*
Художній редактор *Г. О. Говдя*
Верстка *М. С. Черноморг*

Підписано до друку 29.08.2006. Формат 70 × 100¹/₃₂.
Гарнітура «BalticaCTT». Папір офсет. № 1.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 0,97.
Обл.-вид. арк. 0,97. Наклад 1000 прим.
Зам. 6-126.

Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія».
Свідоцтво про реєстрацію № 1801 від 24.05.2004 р.

Адреса видавництва та друкарні:
04070, Київ, Контрактова пл., 4.
Тел./факс: (044) 425-60-92.
E-mail: phouse@ukma.kiev.ua

Адам Міхнік.

М69 Історична політика: російський варіант. — К.: Вид.
дім «Кієво-Могилянська академія», 2006. — 23 с.: портр.

ISBN 966-518-377-X

Відомий польський дослідник і політичний діяч розмірковує про явище «нової історичної політики» як намагання правлячих політичних кіл обґрунтувати своє бачення цілей і напрямів розвитку суспільства особливою історичною спадщиною і «місією» нації. На прикладі Росії й Польщі Адам Міхнік показує, як можуть трансформуватися уявлення про минуле нації під впливом групових чи навіть індивідуальних інтересів окремих осіб, які небезпечні для майбутнього суспільства крім в собі така діяльність, фактично розколюючи населення на табори прихильників тієї чи іншої інтерпретації минулого.

ББК 66.І(4РОС)